

סימן י"א

שבירת הלון כתוצאה ממשחק כדור

המקרה: שני אנשים שיחקו כדורסל. ראובן מסר לשמעון בצורה מדויקת, ואחרי שהכדור יצא מידי ראובן, שמעון שמע משהו קורא לו והוא פנה אליו, וכתוצאה מכך הכדור המשיך לעוף ושבר חלון.

השאלה: מי צריך לשלם את הנזק – ראובן או שמעון?

א. נזק שהתאפשר רק לאחר הפעולה

תשובה: המשנה בתחילת בבא קמא (ב' ע"א) אומרת: "ארבעה אבות נזיקין השור הבור המבעה וההבער". וביארה הגמרא (ג' ע"ב) ש'מבעה' זה אדם. כלומר כל אדם שהזיק, בין בגופו בין בכוחו, חייב לשלם. וישנו הבדל בין אדם שהזיק לבין ממון שהזיק. אם אדם לא השגיח על הכלב שלו והכלב שלו פצע אדם, הוא צריך לשלם רק את הנזק. אך אדם שהזיק, אינו משלם רק נזק אלא מוסיף עוד ארבעה דברים – בוש, שבת, ריפוי, וצער.

מה הדין, אם ברגע שהאדם זרק אבן היה מחסום שמונע מהאבן להזיק, ולאחר מכן המחסום נפל, כגון שהייתה גדר והיא נפלה לאחר שיצאה האבן מתחת ידי האדם.

ב. דוגמאות לדין זה

דוגמה נוספת: אדם הדליק אש והיא התפשטה והזיקה.

נחלקו רבי יוחנן וריש לקיש, האם חיוב האש הוא מצד שהאש מוגדרת כחיציו של מדליק הדליקה, או מצד ממונו שהזיק. רבי יוחנן אמר 'אישו משום חיציו', ריש לקיש אמר 'משום ממונו'. אך אומרת הגמרא, שגם רבי יוחנן מודה שאש יכולה להיות ממונו. ומבארת הגמרא (ב"ק כ"ג ע"ב) כגון שנפלה דליקה באותה חצר, ונפלה גדר שלא מחמת דליקה והלכה הזיקה. כלומר, אדם הדליק אש בחצרו הפרטית, ובשעה שהדליק הייתה גדר אבנים החוסמת את האש, ולאחר מכן הגדר נפלה, והאש עברה את הגבול והזיקה לשכן שלו.

נמצא, שכיוון שבשעה שהדליק היה מחסום, אי אפשר לחייבו משום חיציו, כי החץ היה חסום ברגע שהדליק, אך אם לאחר שנפלה הגדר הוא היה יכול למנוע את התפשטות האש, חייב משום ממונו המזיק. ומבואר בגמרא, שאם אדם עושה פעולה מסוימת שברגע הפעולה איננה יכולה להזיק, אין הוא חייב על הנזק שהתרחש, אלא אם כן הוא היה יכול לעצור את הנזק לאחר נפילת המחסום.

דוגמה נוספת, לעניין הריגה:

בגמרא בסנהדרין (ע"ו ע"ב) אומר רבא, שאם אדם זרק חץ על חברו וחברו אוחז בתריס, במגן, ובא אחר ונטל את התריס לאחר הזריקה, ואפילו זורק החץ בעצמו קדם ונטל את התריס לאחר שזרק, הוא פטור. הטעם הוא "בעידנא דשדייה מיפסק פסיקי גיריה". כלומר, ברגע שזרק החץ לא היה יכול להרוג, כי ישנו מגן ונפסקו חיציו, וזה שהוריד אח"כ את התריס הוא רק גורם.

דוגמה נוספת: בגמרא בבבא קמא (כ"ו ע"ב) אומר רבה, שאם אדם זרק כלי מראש הגג והיו תחתיו כרים וכסתות, ובא אחר וסילק את הכרים והכסתות לפני שהכלי התרסק לרצפה, או אפילו קדם הוא וסילקן, פטור. וביאר רבינו חננאל את הסיטואציה, שהם היו קשורים בחבל והיה ראש החבל בידו, ומשך בחבל וסילק את הכרים וכסתות.

ולפי כל הדוגמאות הללו יוצא, שכיוון שבמקרה שלנו ברגע שראובן זרק את הכדור הוא לא היה גורם נזק, כי שמעון היה תופס את הכדור, נמצא שאי אפשר לחייב את ראובן.

אך כעת יש לדון, האם ניתן לחייב את שמעון.

ג. מחלוקת תוס' והרי"ף בגדר 'גרמא'

תוספות בב"ק כתבו בשם הרי"ף, דרבה, בעל הדין, הולך לשיטתו דלית ליה דינא דגרמי, וממילא אנו שפוסקים שגרמי חייב נחייב גם את הזורק.

אך דעת ר"י דהוי גרמא, וגרמא פטור לכולי עלמא. כלומר, הדין הוא ש'גרמא בניזקין פטור' מדיני אדם, כגון אדם שפתח דלת של רפת והבהמה יצאה והזיקה. אך 'גרמי' חייב, כגון השורף שטר של חברו, שאין גופו ממון, אך גרם לו נזק. ואת

החילוק בין 'גרמא' ל'גרמי' ביארו התוספות בב"ב (כ"ב ע"ב) שאם הנזק הוא ודאי אז הוא גרמי, אך אם אינו ודאי זהו גרמא.

ואם כן נחלקו הראשונים, האם האדם שסילק את הכרים וכסתות מוגדר כגרמא או כגרמי. דעת הרי"ף שהוא חייב משום גרמי, ורבה שפטר הולך לשיטתו שאין הוא מחייב גם ב'גרמי'. אך דעת ר"י שהוא רק גרם נזק, וביאר הרא"ש, שכיון שהנזק לא נעשה מיד אלא רק לאחר זמן, לכך אין זה גרמי אלא גרמא. וכמו שמצינו בהלכות שבת שאם התוצאה לא נעשית מיד אלא רק לאחר זמן מהפעולה, אין זה אלא גרמא.

ד. פסק ההלכה

להלכה, כתב מרן (סי' שפ"ו סע"ג) הזורק כלי שלו מראש הגג, והיו תחתיו כרים וכסתות, וקדם אחר וסילקן ונחבט הכלי בארץ ונשבר, חייב המסלק. והיינו כדעת הרי"ף. אך הרמ"א כותב "ויש אומרים שזה מיקרי גרמא בניזקין ופטור", והיינו כדעת התוס' והרא"ש.

ואם כן יוצא, שאם שמעון הוא ספרדי, ההולך לפי שו"ע, הוא חייב לשלם, ואין הוא יכול לומר "קים לי" כדעת הרמ"א, דהרי אין אומרים "קים לי" כנגד שו"ע. אך אם הוא מבני אשכנז, אין אפשרות לחייב אותו בדיני אדם.

ה. מחלוקת רמב"ם וראב"ד בחיוב זורק הכלי

אך עדיין, יש מקום לדון בזה.

הרמב"ם (פ"ז מחובל ומזיק ה"ז) כותב בתחילה את הדין שפסק השו"ע, ולאחר מכן, (בהלכה ח'), כתב שאם זרק כלי על גבי כרים וכסתות של בעל הכלי, הזורק חייב, "שזריקתו הוא הגורם הראשון לשבירת הכלי, ואם קדם אחר וסילקן שניהם חייבים ששניהם גרמו לאבד ממונו של זה".

כלומר, הרמב"ם מחלק את דין הגמרא לשלושה מצבים. א. אדם זרק את הכלי שלו ובא אחר וסילק את הכרים והכסתות, זה שסילק חייב בכל מדינת דגרמי. ב. אחד זרק כלי של חברו, ובעל הכלי קדם וסילק - הזורק חייב בכל. ג. אחד זרק ואחד סילק - שניהם חייבים.

והשיג עליו הראב"ד: "אמר אברהם: לא ראיתי שיבוש כזה, הזורק לעולם פטור דפסיקי גיריה". כלומר, איך הרמב"ם מחייב את הזורק, הרי ברגע שהוא זרק לא היה כלל נזק, כי הכלי היה נוחת על הכרים וכסתות ולא נשבר?

ועוד קשה, שהרמב"ם בעצמו בהלכות רוצח פוסק שאם קדם וסילק את התריס פטור, וגם הזורק פטור. ונמצא שדברי הרמב"ם סתרון אהדדי, שלגבי זריקת כלי חייב את הזורק, ולגבי זריקת חץ פטר את הזורק?

מתרץ המגיד משנה, שהרמב"ם סובר שאין הלכה כרבה שפטר את הזורק, כי הוא סובר שגרמי פטור ואנו פוסקים שחייב, ולכן גם את הזורק ניתן לחייב מטעם גרמי. אך בדיני רוצח אין מחייבים משום גרמי, ולכן פטר הרמב"ם את זורק החץ ואת מסלק התריס.

ו. ההשלכה לנידון דידן

וכעת נדון, לאיזה משלושת המצבים של הרמב"ם דומה המקרה שלנו.

בפשטות יוצא, שהמקרה שלנו דומה למקרה השלישי ששניהם חייבים. ראובן חייב בדמי מחצית הנזק מטעם גרמא, אף שברגע שזרק לא היה נזק, ושמעון חייב מטעם סילוק כמו בכרים וכסתות. ואם כן שניהם יחד ישאו בהוצאות הנזק של החלון. וכל זה לדעת הרמב"ם, אך לדעת הראב"ד הזורק פטור לגמרי והמסלק חייב בכל. ונמצא, שלכאורה המסלק יוכל לומר קים לי כרמב"ם שאין אני חייב אלא חצי, והזורק יאמר קים לי כראב"ד שאני פטור לגמרי. ואם המסלק הוא מבני אשכנז יוכל לומר קים לי כדעת הרמ"א שהמסלק פטור מטעם גרמא.

אך אין זה נכון.

הרמב"ם כתב, שאדם שזרק כלי של חברו ובא בעל הכלי וסילק את הכרים והכסתות, הזורק חייב בכל. ולכאורה, הרי בעל הכלי הזיק את עצמו, וכמו שאם מישהו אחר היה מסלק היו משלמים שניהם ביחד, כך כאן צריך להיות הדין שהזורק ישלם רק חצי?

ז. ביאור החזו"א בדעת הרמב"ם

מתרץ החזו"ן איש על פי דברי השו"ע במקום אחר.

השו"ע (סימן ת"י סכ"ב) כותב, שאם ראובן חפר בור וכיסה אותו בדלי של חברו, ולאחר מכן בא בעל הדלי ולקח את הדלי שלו, ונפל שמה שור – "בעל הבור חייב".

והטעם הוא, שאין שמעון צריך לשעבד את רכושו, כדי שראובן לא יזיק.

והקשה הסמ"ע, מדברי השו"ע במקום אחר.

שו"ע (סימן שפ"ג) כותב שאם ראובן לקח כלי של שמעון, וסמך בו חבית של יין שלא תיפול, ובא שמעון ונטל את הכלי שלו ונשברה החבית, שמעון חייב בניזקי החבית, כי היה לו לסמוך את החבית בדבר אחר. ואם כן, שואל הסמ"ע, מה החילוק בין בעל הדלי שפטור לבעל הכלי שחייב? ותירץ הסמ"ע, שבמקרה של החבית הנזק הוא מייד, ולכן הוא מזיק ממש, אך במקרה של הבור הנזק לא נעשה מיד, ונמצא ששמעון הזיק רק בגרמא.

ולפי זה, אומר החזון איש, ניתן ליישב דברי הרמב"ם: בכרים וכסתות זכותו לקחת את הכרים והכסתות שלו, ולכן אין הוא צריך לשאת בתוצאות כי הם שלו. וזו הסיבה שהזורק חייב בכל הנזק, כי אין בעל הכרים צריך להציל את האחר מנזק.

ולפי זה יוצא, שבמקרה שלנו הזורק יהיה חייב בכל הנזק לדעת הרמב"ם, ולפי הראב"ד הזורק פטור. והטעם הוא, שאין שמעון משועבד לראובן לתפוס את הכדור, בדיוק כמו שאין בעל הכרים והכסתות משועבד לזורק למנוע את הנזק.

אך עדיין אין זה ברור כל צרכו.

מה יהיה אם בעל הבור קיבל רשות מבעל הדלי לכסות בו את הבור? במקרה זה, בעל הדלי יהיה חייב כי הוא התיר לבעל הבור להשתמש בדלי שלו. ואם כן, גם במקרה שלנו ברגע שהם משחקים יחד, נמצא ששמעון הסכים להיות התופס של הזורק והוא מתחייב.

ה. סיכום

הזורק פטור לדעת הראב"ד, כי בשעה שזרק היה מחסום. ולדעת הרמב"ם, יש להסתפק האם חייב חצי או חייב בכל. כלומר, אם נאמר שמקבל הכדור אחראי לקבלת הכדור שניהם חייבים, אך אם נאמר שהמקבל לא אחראי אז הזורק חייב בכל. לגבי המסלק – יש צד לומר שהוא פטור לגמרי, כי הוא כמו בעל הכלי שמושך

את הכלי כי אינו משועבד להציל. ויש צד לומר שהוא הסכים, בעצם משחקו עם הזורק, לקבל את הכדור ולכן הוא חייב לשלם חצי מדמי החלון לדעת הרמב"ם, ולראב"ד הדבר יהיה תלוי במחלוקת הרי"ף (חייב בכל) והר"י (פטור לגמרי).

למעשה, הזורק יוכל לומר "קים לי" כדעת הראב"ד שאני פטור לגמרי (כי דעת הרמב"ם בזה לא הובאה בשו"ע ולכן ניתן לומר קים לי כראב"ד), והמסלק יכול לומר אני כבעל הכלי שלפי הרמב"ם הוא פטור.

נמצא, שלכל אחד מהם ישנה טענה לפטור.